

POLITIEKE BEWUSTMAKING
VIA DE ETHER

DOOR

Prof. Dr. Jan BRIERS
Guido Ros

UNIVERSITEIT GENT
Vakgroep Communicatie-
wetenschappen
Korte Meer 7-9-11
B-9000 GENT

POLITIEKE BEWUSTMAKING VIA DE ETHER

STUDIEREIS NAAR „WESTDEUTSCHER RUNDFUNK” KEULEN

Om de snelle evolutie van het informatiewezen en van het omroepbeleid in het algemeen op de voet te kunnen volgen en niet hopeloos achterna te hinken (wat hier in België maar al te dikwijls gebeurt), is het vrijwel noodzakelijk de toestanden in het buitenland dag aan dag te bestuderen. Daarom ook wordt jaarlijks met de studenten pers- en communicatiewetenschap een bezoek gebracht aan een buitenlandse omroep, waar door boeiende voordrachten en discussies de theoretisch gevormde jeugd geconfronteerd wordt met de praktijk.

Zo konden wij eind april bij ons bezoek aan de „Westdeutscher Rundfunk” te Keulen „im Hauptgebäude am Appellhofplatz” weer eens grondig van gedachten wisselen met een aantal oude vrienden. Het werden, in de nieuwe zaal van de „Verwaltungsrat”, drie dagen eivol voordrachten en discussies zoals alleen Duitsers die kunnen organiseren, prikkelend onderbroken door gedurfde vragen zoals vooral studenten die stellen. De heren Rott en Furler hadden het over de „Sportschau”, Frau Ursula von Welser over de opiniepeilingen, Kurt Brumme van de radiosportsectie en redacteur Werner Lux lieten ons een kijkje nemen achter de schermen van de sportberichtgeving in het algemeen. Dr. Drück leidde ons binnen in de ingewikkelde wereld van de financiële aangelegenheden en in het moderne messlokaal, wat we ook al apprecieerden. Ing. Collbrun gaf in de van activiteit gonzende nieuwsstudio's de technische uitleg. Met Dr. Werner Hühne, „Abteilungsleiter Hörfunk-Nachrichten”, en Franz Wördemann, „Chefredakteur Fernsehen I”, kregen we de coryfeeën van de radio- en televisieinformatie aan het woord.

Dr. Drück, die tijdens ons verblijf als „chaperon” optrad, had blijk gegeven van collegialiteit toen hij, om de andere inleiders niet de kaas van het brood te eten, zijn uiteenzetting over „Struktur, Organisation und Finanzierung des deutschen Rundfunks” tot het laatst had opgespaard. Ter verduidelijking van wat volgt, schetsen wij echter eerst even in het kort de algemene structuur van radio en televisie in de Bondsrepubliek.

REGIONALE OMROEP TOT HET UITERSTE

De „Bundesrepublik” bestaat uit verschillende „Länder” : om een nieuw nationalisme te voorkomen en ook — bewust of onbewust — aanknopend bij het Duitse verleden dat gekenmerkt wordt door de „Kleinstaaterei”, hebben de geallieerde bezetters na de Tweede Wereldoorlog het federalisme opgelegd, ook voor de audio-visuele media. Zo kreeg elk „Land”, b.v. Rijnland-Westfalen, Hessen, Beieren, enz., de opdracht voor de eigen bevolking een aparte radio-omroep uit te bouwen. Na de oprichting van de Bondsrepubliek (1949) bleven de culturele aangelegenheden onder de bevoegdheid van de „Länder”. (Er bestaat geen centraal „Kultusministerium”). Het juridisch statuut van radio en (later) televisie wordt dus bepaald door elk „Bundesland” afzonderlijk. Alleen de stations die door een besluit van de federale regering werden gesticht, de „Deutschlandfunk” (radioprogramma's voor Duitsland en Europa) en de „Deutsche Welle” (werelduitzendingen) vallen hierbuiten. De op federalistische basis werkende stations zijn verenigd in de ARD (Arbeitsgemeinschaft der öffentlich-rechtlichen Rundfunkanstalten Deutschlands); ze hebben de beschikking over de gelden van de radio- en TV-taksen die in hun gebied worden geïnd en produceren daarmee hun programma's. De WDR beschikt aldus over een budget van 400 miljoen DM. De taksen bedragen 2,50 DM per maand voor radio (20 miljoen toestellen voor de ganse Bondsrepubliek) en 6 DM per maand voor televisie (16 miljoen toestellen). Van deze inkomsten moet een gedeelte afgestaan worden aan de postdiensten (voor inningskosten, gebruik van leidingen, enz.); van de televisietaksen gaat daarenboven 30 % naar het „Zweites Deutsches Fernsehen” (ZDF), dat in 1961 door een staatsverdrag tussen alle Duitse „landen” werd opgericht en als contrastprogramma was gedacht. Het ZDF wordt gerealiseerd door een centraal organisme dat te Mainz is gevestigd.

Elk „land” produceert een eigen eerste radioprogramma (18 u. per dag, vooral informatie en nogal ernstig van karakter, zoals bij ons), een tweede programma (eveneens 18 u. per dag, regionaal en ontspannend, zoals BRT-2), een derde (zowel qua vorm als qua inhoud een „Minderheitenprogramm”) en een vierde programma (voor de gastarbeiders). Ook de televisie stoelt op een regionale structuur en vertoont daarin een treffende gelijkenis met onze tweede radioketen. Elke staat (provincie) verzorgt zijn TV-uitzendingen, die echter na elkaar in de ether komen, zodat

ze samen, en niet steeds in dezelfde volgorde, één gemeenschapsprogramma vormen. Het aandeel van elk station in het programma komt overeen met de belangrijkheid (b.v. WDR 25 %, Bremen 3 %). Kleine stations als Bremen, Saarbrücken of „Sender Freies Berlin” hebben echter inkomsten die in verhouding lager zijn dan de som die ze nodig hebben om hun programma's te bekostigen. Zij krijgen daarom supplementaire steun uit een ARD-kas voor „Finanzausgleich” (in totaal 40 miljoen DM). Daarenboven wordt in de laatste tijd aan „poolvorming” gedaan om de kosten te drukken : captatiewagens en studio's voor kleurentelevisie b.v. worden gezamenlijk aangeschaft en ingericht.

Keulen, Frankfurt en München hebben elk hun eigen derde televisieprogramma; Bremen, Hamburg en Berlijn enerzijds, Baden-Baden, Stuttgart en Saarbrücken anderzijds, hebben zich voor de verwezenlijking ervan samengesloten. De conceptie ervan verschilt sterk van „land” tot „land”. Beieren zendt op zijn derde televisieketen praktisch uitsluitend educatieve programma's („Telekolleg”) uit, Keulen brengt een programma voor diverse gekwalificeerde minderheden met specifieke belangstellingsfeer : regionale politiek, undergroundfilms, hedendaagse muziek, taallessen (Russisch, Chinees).

De informatie vormt een ingewikkeld probleem. Voor de televisie wordt de algemene berichtgeving, bestaande uit het nieuws dat toegestuurd wordt door de redacties uit de diverse staten, te Hamburg gecentraliseerd en door deze omroep uitgezonden en door alle zenders gerelayeerd. Voor de sport geschiedt een gelijkwaardige samenwerking met centralisatie te Keulen. Voor de radio produceert elk „land” de eigen informatie, volledig onafhankelijk. Dit belet niet dat sommige omroepen, zoals Hamburg en Keulen, zeer nauw samenwerken. Naast dit algemeen nieuws wijden alle omroepen bijzonder veel aandacht aan de regionale berichtgeving, die ze zelf autonoom opstellen en uitzenden op bepaalde uren die trouwens voor de meeste landen samenvallen.

Dr. Werner Hühne, „Abteilungsleiter Hörfunk-Nachrichten”.

WDR-NIEUWSCOMMENTATOREN GEVEN EIGEN MENING TE KENNEN

Praten met de nieuwsmensen in Duitsland is bijzonder interessant, omdat zij het zijn die na het vacuüm der militaire nederlaag hun volk hebben wederopgevoed in democratische zin en het met die vaste bedoeling werkelijk hebben overgoten met 24 journaals per dag en met talloze commentaren en magazines.

In de nieuwsuitzendingen geldt als opperste principe het zeer zorgvuldig scheiden van „informatie” en „commentaar”. Deze stelregel wordt tot op het taalkundig vlak doorgedreven : formuleringen als „Der Bundeskanzler behauptete” (beweerde) worden geweerd en vervangen door meer neutrale wendingen als „Der Bundeskanzler erklärte, sagte”. Toevoegingen die als commentaar zouden kunnen worden opgevat, worden eveneens gebannen. Door deze sterke zelfdiscipline bij het verstrekken van de „informatie” kan men zich echter des te vrijer op het gebied van de commentaar bewegen. Dit is een zeer belangrijk punt. In de BBC, de BRT en talrijke andere omroepen presenteert de redactie de politieke informatie, maar de commentaar en het innemen van standpunten wordt overgelaten aan de politici zelf, aan journalisten van de geschreven pers, aan derden. Dit is niet het geval in Duitsland : daar zijn het de eigen stafleden, die naast hun collega's van de pers het brandend hete nieuws van de dag verklaren en hun eigen standpunt zo objectief mogelijk uiteenzetten.

Belangrijke commentaaruitzendingen in de radio zijn : „Echo des Tages” (18 u. 30-19 u.) en het programma dat volgt op de nieuwsuitzending van 19 u. Het bevat 3 à 4 commentaren over de politieke hoofdgebeurtenissen van de dag en wordt besloten door de glosse „Auf ein Wort”, d.i. een korte, pregnante commentaar, zoals die ook in de Duitse kwaliteitspers voorkomt.

Hoe komt tussen de eigen commentatoren, die hun persoonlijke mening mogen uiten, een politiek evenwicht tot stand? In de WDR weten de journalisten, dat ze beluisterd en dus gecontroleerd worden door tientallen miljoenen medeburgers; zij wagen het nooit hun eigen politieke voorkeur, wat iets heel anders is dan een eigen standpunt, te laten blijken. Deze regel wordt zelfs zo spontaan toegepast, dat men zich bij het aanwerven van nieuwe informateurs nooit afvraagt tot welke politieke kleur ze behoren. Het systeem schijnt uitstekend te werken.

Voor de informatie spelen ook de beide succesrijke magazines „Heute morgen” (2^e programma, 6-8 u. 30) en „Mittagsmagazin” (2^e programma, 13-15 u. 30) (1) een belangrijke rol. Door telefonische interviews die zelden de vier minuten overschrijden, worden „die Akteure des Tagesgeschehens” zelf aan het woord gelaten. Tussen de interviews is er telkens ten minste zes minuten

(1) Zie ook : Jan BRIERS, „Televisie en politiek in een democratisch Duitsland”, *De Brug*, Jg. XI, Nr. 1, jan.-maart 1967, pp. 94-103.

ontspanningsmuziek. Het is met deze programma's dat de Duitsers beweren Radio Luxemburg (Duitse uitzendingen) te hebben voorbijgestreefd. Deze magazines hangen niet af van Dr. Hühne, maar van Dieter Thoma : in de WDR huldigt men, zoals in Parijs, het principe van de concurrerende nieuwsdiensten.

Om de gewestelijke informatie zo grondig mogelijk te verwerken beschikt een omroep als de WDR over oneindige faciliteiten. Niet alleen bezit men, naast het hoofdhuis te Keulen, goed uitgeruste studio's te Essen, Düsseldorf, Dortmund, Münster, Bielefeld, maar ook een zeer efficiënt net van honderden correspondenten, meestal onderwijzers of gemeentebedienden. Op onze vraag of men er, net als in de BRT, aan denkt een nauwere samenwerking tot stand te brengen tussen radio- en TV-nieuwsdiensten met het doel personeel en tijd te sparen, werd, met een verwijzing naar BBC en ORTF, negatief geantwoord.

Voor de samenstelling van het informatiepersoneel wordt vooral uit de geschreven pers geput. De redactieleden worden gerecrueteerd door middel van aankondigingen in de gespecialiseerde beroepstijdschriften van de krantenwereld. Ieder van de journalisten draagt zelf de verantwoordelijkheid voor de objectiviteit van zijn informatie. Specialisering wordt vermeden. Het aantal losse medewerkers is zeer uitgebreid.

Op de vraag van een student of de informators altijd objectief zijn, antwoordt Dr. Hühne : „Volledige objectiviteit 'ist eine Traumvorstellung'. Maar wij drijven de eerlijkheid tot het uiterste en ook de accuratesse.”

Andere vraag van een student : „Gaan de politici altijd akkoord ?”
Antwoord : „Net als in Groot-Brittannië weten de politici dat de informatie in een echt democratische staat streng objectief moet zijn, dat wij soms onaangename waarheden moeten zeggen, en dat we die zelfs moeten opsporen. Wanneer ze echter zelf in een ongunstig daglicht geplaatst worden en vooral wanneer ze niet op het scherm of voor de microfoon komen, als ZIJ zich nieuws-waarde toekennen en WIJ niet, durven ze wel eens tegenstrubelen. Wel is het b.v. gebeurd dat de huidige Bondsprezident Gustav Heinemann, toen hij nog minister van justitie was, opbelde en de wens uitsprak zijn persoonlijke visie over de studentenopstootjes mee te delen. Zoiets is nieuws en dat wordt toegestaan. Trouwens ook de studenten hebben toen hun zienswijze kunnen naar voren brengen.”

Franz Wördemann, „Chefredakteur Fernsehen I”.

TV-INFORMATIE : HEERLIJK WAPEN IN EERLIJKE HANDEN

Duitsland is „ein relativ junges Fernsehland”. Dat bewijst ook een vergelijking van het aantal televisietoestellen :

1950 VSA : 8,5 milj. Engeland : 600.000 W-Duitsland : geen
1960 VSA : 45 milj. Engeland : 10 milj. W-Duitsland : 3 milj.
1969 VSA : 70 milj. Engeland : 15 milj. W-Duitsland : 16 milj.

Ook bij een vorig bezoek was Franz Wördemann de man met de radicaalste uitspraken. Wördemann : „Wij zijn het, die de publieke opinie voorlichten en zelfs vormen. In eigen land hebben wij een doorslaggevende invloed, maar daarenboven dringen wij met ons TV-nieuws ook door in Denemarken, in Zuid-Zweden, West-Polen, Oostenrijk, Tsjecho-Slowakije, in gans Duits-Zwitserland, in Noordoost-Frankrijk en in Elzas-Lotharingen, in Luxemburg, een gedeelte van België en Nederland (waar we trouwens zeer druk bekeken worden), evenals — en dat vergeten we natuurlijk nooit — in heel de DDR.” In de DDR is het niet verboden de Westduitse uitzendingen te bekijken, maar wel de Westduitse opinie te verspreiden. In het Westen kan de „Tagesschau” van 20 u. rekenen op een publiek van ten minste vijftien miljoen Duitsers, maar in de DDR volgen 30 % van de inwoners de Westduitse uitzendingen en veel meer nog het nieuws. Het belang daarvan wordt duidelijk onderstreept door wat zich in de dagen na 21 augustus 1968 — dag van de Russische invasie in Tsjecho-Slowakije — heeft afgespeeld. De Oostduitse televisie toonde weinig of niets, de Westduitse bracht bijna ononderbroken brandend nieuws tot na middernacht. De eerste dag werd in de Oostduitse televisie zelfs beweerd, dat de DDR-troepen niet aan de operaties deelnamen. Maar toen door de Westduitse TV nadrukkelijk beelden werden uitgezonden van Oostduitse formaties, was de onwaarheid van die bewering ook voor de bewoners van „das andere Deutschland” duidelijk aangetoond.

Voor de meeste Duitsers is de TV-informatie de eerste en meest geloofwaardige nieuwsbron. Zelfs in het kabinet van de Kanselier wordt ze bijzonder nauwkeurig gevolgd. De Duitse televisie brengt 25 % meer berichten dan de BBC en de televisiestations in de VSA. Het is een echte nieuwsoverrompeling, maar het gebeurt bewust. Na de Tweede Wereldoorlog moest met de politieke vorming van het Duitse volk van de basis af worden begonnen. Daarom maakt de ARD wat zij zelf noemt „ein Programm gegen

das Publikum". Driemaal per week, 's maandags, 's woensdags en 's vrijdag volgt onmiddellijk na het TV-nieuws te 20 u. 15 een „moeilijke" uitzending over politiek. Daarbij komen laatavond-uitzendingen op maandag en op donderdag (politiek en cultuur). 's Zondags is er — tussen de twee sportuitzendingen in (!!!) — het programma „Weltspiegel".

Wat is het resultaat van dit alles? Over de diepere invloed op de massa in de zin van meningsbeïnvloeding bestaan nog niet veel gegevens. En de Duitse mediumverantwoordelijken zijn er zich ook van bewust, dat, als er veranderingen waar te nemen zijn, de televisie daarvoor niet *alleen* verantwoordelijk is: de wijzigingen die zich in de onderwijs- en in de arbeidswereld hebben voorgedaan, spelen eveneens een rol, de televisie werkt alleen als „versterker". Het is echter een vaststaand feit dat de politieke belangstelling in Duitsland enorm is toegenomen. In 1959 interesseerden zich slechts 18 % van de kijkers voor politiek, in 1968 waren het er 41 %. In 1959 beweerden 36 % geen belangstelling voor politiek te hebben, in 1968 was dit cijfer gedaald tot 6 %. En wat bijzonder belangrijk is: de groep van de „opinion leaders", de minderheid die de meerderheid rechtstreeks beïnvloedt, kijkt, aandachtig. „Das Fernsehen ist die Bühne der Nation geworden."

Nog enkele pregnante vragen aan de gedistingeerde maar harde Wördemann:

V. Trachten de politieke leiders U te beïnvloeden?

A. Wij staan even vrij tegenover de politieke leiders als de BBC in Engeland. Maar net zoals daar is er een „ständige Friktion".

V. Waar ligt de grens tussen directie en redactie?

A. De „Intendant" (directeur-generaal) voelt zich medelid van de redactie, maar heeft heel weinig tijd. De directeur wordt eveneens grotendeels in beslag genomen door zijn administratief en organisatorisch werk. Ikzelf kan aan mijn zuiver journalistieke taak amper de helft van mijn dag wijden. Dat is wel spijtig.

V. Komt U zelf voor de camera?

A. Zeer dikwijls. Onlangs nog om de corruptie in de sport aan te klagen. En voor menige politieke commentaar.

V. De macht van de „Intendant"?

A. Die is zeer groot. Hij kan alle uitzendingen schrappen of schorsen. Nu is er, zoals overal, inspraak gevraagd, o.a. vanwege de redactie, die bij belangrijke beslissingen eerst wil

geraadpleegd worden. Volgens mij moeten de medewerkers hun stelling kunnen naar voren brengen; ze moeten ook over het beleid geregeld voorgelicht worden; maar het hiërarchische beslissingsrecht blijft bestaan.

V. Publiciteit in radio en televisie?

A. Ik ben tegen het systeem zoals het in Duitsland wordt toegepast en vind de Britse oplossing beter: daar weten de kijkers waar ze aan toe zijn. Maar we hebben de publiciteit nodig om onze begroting in evenwicht te brengen. Ze wordt uitgezonden tussen 18 en 20 u., tussen de regionale nieuwsprogramma's.

V. De jeugd?

A. Ze wordt in de radio- en TV-uitzendingen rechtstreeks en dikwijls betrokken. Zo is één van onze populairste stunts een TV-show met progressieve pop, waartussen sterke informatie wordt geschoven. In discussies over de nationale politiek zegt de jeugd tegen de aanwezige politici haar (soms radicale) mening. En zo'n programma's gaan live de ether in, om ze zo levendig en oprecht mogelijk te laten klinken.

DE MENING VAN DE KIJKER

Naar aanleiding van een onderzoek over „Publiciteit in radio en televisie" dat wij onlangs uitvoerden en waarvan de resultaten eerlang zullen worden bekendgemaakt, werden wij herhaaldelijk geconfronteerd met de opvatting dat een meer systematisch kijken en luisteronderzoek ook in België zeker geen ongehoorde luxe zou zijn en dat het geheel of gedeeltelijk ontbreken ervan een leemte is die zo spoedig mogelijk zou moeten worden gevuld. Dit verwijt kan men de WDR zeker niet maken. De „audience research" is er zeer ver doorgedreven en de meest diverse onderzoekingsmethodes (Sample-methode (1), TAM-metingen (2), Panel-methode (3)) zijn in gebruik. Op enkele bevindingen werd in de loop van deze uiteenzetting reeds gewezen: de bewuste politieke wederopvoeding via de media had tot gevolg dat, naast

(1) Dagelijks onderzoek bij een representatieve bevolkingsdoorsnede.

(2) TAM-meters noteren dagelijks bij een bepaald aantal families welke uitzendingen ingeschakeld worden.

(3) Onderzoek bij geselecteerde kijkers- en luisteraarsgroepen, die hetzij in de studio zelf ondervraagd worden, hetzij thuis bij het bekijken of beluisteren van programma's geobserveerd worden en onmiddellijk hun bevindingen te kennen geven.

een algemene groei van de politieke belangstelling, tevens bij tal van vroeger niet bereikte groepen belangstelling voor politiek werd opgewekt; twee derde van de bevolking beschouwt de televisie als de meest betrouwbare informatiebron. Wel moet hier worden aan toegevoegd dat de invloed van de radio- en TV-berichtgeving enigszins wordt geneutraliseerd doordat de luisteraar-kijker ook defensief reageert : eerst en vooral gelooft hij het liefst het nieuws dat hij graag hoort. Daarenboven beschikt hij voor zijn informatie over een zeer brede keuze : televisie, radio, pers, affiches, film. Nieuwigheden dringen niet zo vlug door en moeten dikwijls herhaald worden. Wat ongewoon is, dient dubbel onderstreept. In zijn algemeen en sedert lang aanvaarde principes laat hij zich niet gauw van de wijs brengen. Belangrijk is vanzelfsprekend ook de plaats van de „news items” : berichten bij de aanvang van het nieuws maken meestal de grootste indruk.

EEN BELANGRIJKE VERKLARING OVER HET ALGEMEEN BELEID

De Duitse mediumverantwoordelijken bekennen zeer eerlijk, dat ze als algemene tendens een verlichting en popularisering van de programma's overwegen of zelfs reeds doorvoeren. De concurrentie van Luxemburg, het invoeren van de publiciteit en de houding van een modern publiek, dat over een rijke keus beschikt en zich niets meer tegen zijn wil laat opdringen, spelen hierin een hoofdrol.

Op 19 april jl. zond de „Saarländischer Rundfunk” zijn laatste luisterspel uit : er was voor dergelijke programma's bijna geen belangstelling meer vanwege het publiek. Omroep Baden-Baden gaat nog verder, schaft bijna alle culturele uitzendingen af, of presenteert ze in verteerbare magazinevorm. De Noordduitse zenders hebben de woordprogramma's drastisch ingekort en bestuderen de afschaffing van het luisterspel. Weliswaar, zo zegt men, stellen de hoorspelredacteurs zich te weer, organiseren talrijke congressen en verdedigen hun opdracht. Het publiek zal echter het laatste woord krijgen. In Keulen werd het academisch nachtprogramma afgeschaft. En het derde programma, dat vroeger voor de culturele elite bestemd was, zal geleidelijk overal vervangen worden door een keten met didactische programma's voor volwassenen. „Wahrscheinlich werden die dritten Rundfunkprogramme dann ganz in den Dienst des Bildungsfunks genommen.” De „Süddeutscher Rundfunk” ten slotte heeft onlangs naar aanleiding van een zeer ernstige steekproef moeten vast-

stellen, „dass seine Kultursendungen... von weniger als einem Prozent der potentiellen Hörer eingeschaltet werden. Das sind dann Relationen, die Verabschiedung der Elite-Sendungen leicht machen.”

Men kan het betreuren dat de luisteraars en de kijkers de media nog altijd bijna uitsluitend beschouwen als dragers van ontspanning en nieuws. Wie echter in de werkelijkheid staat, zal mede door al deze Westduitse verklaringen en realiteiten inzien, dat de omroep politiek die in de loop der laatste jaren in BRT-2 werd gevoerd, de juiste was : differentiëring der ketens, geen veel-eisende muziek meer in een ontspanningsomroep, schrappen van de luisterspelen, gesproken uitzendingen bondig en radiofonisch, veel korte nieuwsbulletins, volwassen regionale informatie, actuele ontspanningsberichtgeving, amusementsmuziek op een hoger niveau, grote duidelijke programmablokken, levendig contact met de jeugd (zowel in het Festival van Vlaanderen als in de Hitgolf) en met heel het volk.

Prof. Dr. Jan BRIERS
Guido Ros